

IGEKÖTŐK

Az igekötők közül csak a két vagy több szótagúakat tekintjük külön szóösszetételi tagoknak. Az egy szótagú igekötők nem számítanak önálló tagoknak.

PÉLDÁK

- *vérvisszaadás* (három szóösszetételi tag, mert a *vissza-* igekötő két szótagú, ezért külön szóösszetételi tagnak számoljuk, de a szótagszám csak öt, tehát a szót egybeírjuk), *vérleadás* (ebben a példában már azért is egyértelmű az egybeírás, mert ez csak kétagú összetétel, hiszen a *le-* igekötő egy szótagú, tehát nem külön szóösszetételi tag)
- *májlebednyduzzadás* (három szóösszetételi tag [*máj* + *lebedny* + *duzzadás*], hat szótag), *májlebedny-megduzzadás* (három szóösszetételi elem [*máj* + *lebedny* + *megduzzadás*], hét szótag, a példában a *meg-* igekötő a szóösszetételi tagok számát nem, de a szótagokét megváltoztatja, ezért kapcsoljuk kötőjellel)
- *vizelettartás*, *vizeletmegtartás*, *vizelet-visszatartás* (az alapszó a *vizelettartás* két összetételi tagból és öt szótagból áll; a *vizeletmegtartás* egytagú igekötőt tartalmaz, így két összetételi eleműnek számít, s hat szótagból épül fel, a *vizelet-visszatartás* már két szótagú igekötővel rendelkező [*vissza-*] szó, így a *vizelet-visszatartás* már három szóösszetételi tagból és hét szótagból áll, tehát kötőjellel írjuk)
- *foliadék-visszatartásban* (a *vissza-* igekötő két szótagú, ekképp a szó három összetételi tagból épül fel, s mivel hét szótagot tartalmaz, kötőjellel kapcsoljuk – a *-ban* rag nem számít bele a szótagszámba)

KÉPZŐSZERŰ UTÓTAGOK

A képzőszerű utótagokat szóösszetételi elemnek számítjuk (*gerincvelőféle* [három szóösszetételi elem: *gerinc* + *velő* + *féle*, hat szótag], de: *gerincsigolya-szerű* [három szóösszetételi elem: *gerinc* + *sigolya* + *szerű*, és hét szótag], ezért a kötőjel).

IDEGEN SZAVAK

Az idegen szavak is részt vesznek az összetétellel válásban. Az egyszerűség kedvéért idegen szónak az önálló használatú és idegen írásmódú formákat tekintjük, az idegen eredetű, de már magyaros írásmódú szavakat a jövevényszavak közé soroljuk. Három alapvető felépítési mód lehetséges az idegen szót tartalmazó szóösszetételek vonatkozásában: idegen előtag + magyar utótag, magyar előtag + idegen utótag, idegen előtag + idegen utótag. Az orvosi nyelvre elsősorban az olyan idegen összetételek jellemzőek, amelyekben két, idegenes írásmódú latin (görög) eredetű szó a magyar nyelv szabályai szerint kapcsolódik össze. Minthogy az összetétellel válás művelete a magyar nyelvben alakul, így a helyesírási szabályok is ennek felelnek meg, s nem az átadó nyelv szabályainak (vö. 335. oldal).

PÉLDÁK

- *coronariathrombosis* (két szóösszetételi tag: a *coronaria* és a *thrombosis* is önálló idegen szó, az összetétellel válás a magyarban történt meg)
- *pacemakerbeültetés* (a *pacemaker* a forrásnyelvben [angol] kétagú összetett szó, de a magyarban egyik tagja sem önálló szótári tétel, így egy szóösszetételi tagnak számoljuk; a *pacemakerbeültetés* tehát kétagú összetétel, s így egybeírjuk a nyolc szótag ellenére); de: *pacemaker-visszaültetés* (a *vissza-* két szótagú igekötő miatt a *pacemaker-visszaültetés* már három szóösszetételi tagból áll, ezért kötőjelezni kell)

1. Idegen előtagok

Az összetett szavak vonatkozásában a legtöbb nehézséget az idegen eredetű önállótlan előtagok okozzák, amelyek az orvosi nyelvben igen nagy számban használatosak. A kérdés az, hogy a magyar nyelvben az ezekkel az előtagokkal alkotott összetételek hány tagnak számítanak. Ennek eldöntése egy vonatkozásban fontos: ha az idegen önállótlan előtagot tartalmazó szó újabb összetételi utótagot kap, érvényesíteni kell-e a szótagszámlálási szabályt. Ha ugyanis az előtaggal bíró szót egyetlen elemnek tekintjük, akkor az utótaggal együtt kétagú összetett szót kapunk, ám ha az ilyen előtagú formát eleve összetett szónak minősítjük, akkor az újabb taggal együtt az összetételi elemek száma három, s így a szótagszámtól függően alkalmazni kell a kötőjelet. Erre vonatkozóan az akadémiai helyesírási szabályozás nem ad megfelelő eligazítást. A következőket az akadémiai orvosi helyesírási szabályzatból idézzük: „Néhány idegen tö (*centi-*, *deci-*, *deka-*, *extra-*, *hekto-*, *kilo-*, *ultra*) az idők folyamán önálló szóvá lett. Az ezekkel (valamint a *milli-* szóelemmel) alakult szavakat összetett szavaknak tekintjük.” Továbbá: „A fent említett elemeken túl napjainkban már más gyakori szókezdetek (*anti-*, *auto-*, *bio-*, *foto-*, *infra-*, *inter-*, *makro-*, *szuper-*, *termo-*, *video* stb.) is erősen közelednek afelé, hogy önálló szónak tekintsük őket. Helyesírásunk egységének érdekében azonban szótárunk a központi normához igazodik, vagyis csak a fent említett előtagú alakulatok számítanak összetett szavaknak.” Ebből a két

idézetből kitűnik, hogy az orvosi szaknyelv vonatkozásában komoly gondot okoz ez a kérdéskör, ugyanis a szabály ugyan eligazítást ad, de csak látszólag.

PÉLDA

A *carcino-/karcino-* idegenes és magyaros írásmódú önállótlán előtag, amelynek azonban van elemkörnyezete, azaz különféle utótagokkal kapcsolódik össze. Akkor, ha önállótlán utótaggal kapcsolódik, a keletkező szót mindenképpen egyeleműnek tekintjük, függetlenül attól, hogy az utótag esetleg elemkörnyezettel bíró önállótlán utótag: *carcinofil/karcinofil*. Ugyanígy egyeleműnek tekintjük a szót akkor is, ha az utótagnak létezik a magyarban önálló használata: *carcinosarcoma/karcinoszarkóma*; a *sarcoma/szarkóma* önállóan is használatos tagja a magyar szakszókészletnek. Ez leginkább akkor tűnik sajtóságnak, ha az utótag a magyar köznyelvi szókészletnek is aktív tagja: *ortovegyület*, hiszen ebben az átlagos magyar nyelvi tudás is egyértelműen érzékeli az összetett jelleget, ennek ellenére egyelemű szónak kell tekintenünk a fenti szabály értelmében, vagyis az *ortovegyületvizsgálat* kötőjel nélkül írandó. Elképzelhető, hogy ez a szabály a jövőben változni fog.

Megjegyzés: Előfordul, hogy egy szóban nem egy, hanem két önállótlán, ám elemkörnyezettel rendelkező előtag kapcsolódik össze az önálló használatú utótaggal (*termoradioterápia*). Bár ebben az esetben a nyelvi elemzés szerint nyilvánvalóan háromtagú összetett szóval számolhatunk, a szótagszámlálási szabályt ilyenkor sem alkalmazzuk: a *termoradioterápia* 9 szót, ennek ellenére nem kötőjelezünk. És ha újabb utótag kapcsolódik a szóhoz az orvosi helyesírási szótár szabályát követve, akkor sem kapcsoljuk kötőjellel (*termoradioterápiaalkalmazás*). Az ilyen nehézkes és hosszú összetételek helyett azonban szerencsésebb a szerkezetes megoldás: *termoradioterápia alkalmazása*.

2. Idegen utótagok

Léteznek önállótlán utótagok is, amelyek önálló szóösszetételi tagnak számítanak, ha előtagjuk is önálló szótári tétel. Ilyenek például a *-centrikus*, *-centrikusság* (*érzelemcentrikus*, *munkacentrikusság*). Ezek jóval ritkábbak, mint az előtagok. Az orvosi nyelvben inkább az jellemző, hogy az önállótlán utótagok önállótlán előtagokkal kapcsolódnak, így ezeket az alakulatokat mindenképpen célszerűbb egyetlen egységként kezelni: *ortopédia*, *farmakopédia*, *hipnopédia*, *logopédia* stb.

3. Tömbösödött idegen szavak

Akad olyan idegen eredetű szó is, amelyben az előtag nem, az utótag viszont önálló szó, de a két tag jelentésánál nem átlátható, tömbösödött. Ezeket értelemszerűen nem tekintjük összetételnek.

PÉLDA

televízió (a *televíziókészülék* szót egybeírjuk a *tele* + *vízió* + *készülék* részek és a nyolc szótág ellenére, mert a *tele* + *vízió* [*televízió*] jelentése tömbösödött, s így egyetlen szótári elemmé vált, vagyis a *televíziókészülék* kéttagú összetett szónak számít)

A SZÓTAGSZÁMLÁLÁS SZABÁLYAI

A szótagszámlálási szabály alkalmazásakor fontos tudnivaló, hogy mindig az alpalak, a szótári alak szótagszáma a mérvadó, tehát a toldalékok közül a jelek és a ragok nem tartoznak az alpalakhoz, ellenben a képző igen, hiszen a képzők szerepe éppen az, hogy új szót, új szótári egységet (alpalakot) hozzanak létre.

JELEK ÉS RAGOK

A szótagszám tehát az összetett szó szófaji alapformájának, azaz jel és rag nélküli alakjának szótagszáma. A jelek és a ragok nyelvtani viszonyítást fejeznek ki, a szó alapjelentését és szófaját nem módosítják, következésképpen az írásmódot meghatározó szótagszámhoz nem tartoznak.

A jelek és a ragok a 6 : 3-as szabályban nem számítanak a szótagszámba.

PÉLDÁK

- *koszorúérbeteg* (három szóösszetételi tag [*koszorú* + *ér* + *beteg*], hat szótág [*ko-szo-rú-ér-be-teg*]); *koszorúérbeteg* (három szóösszetételi tag [*koszorú* + *ér* + *beteget*], hét szótág [*ko-szo-rú-ér-be-teg-et*], de csak hat szótagnak számít)
- *gyomorfalgyulladás* (három szóösszetételi tag [*gyomor* + *fal* + *gyulladás*], hat szótág [*gyo-mor-fal-gyul-la-dás*]); *gyomor-falgyulladással* (három szóösszetételi tag [*gyomor* + *fal* + *gyulladással*], hét szótág [*gyo-mor-fal-gyul-la-dás-sal*], de csak hat szótagnak számít)

KÉPZŐK ÉS KÉPZŐSZERŰ UTÓTAGOK

A jelekkel és ragokkal ellentétben, az összetett szavakhoz kapcsolódó képzők beleszámítanak a szótagszámba, mert a képző hozzáadásával új szó, azaz új szótári

A képzők a 6 : 3-as szabályban beleszámítanak a szótagszámba, mert ezek új szótári szót (alpalakot) hoznak létre.

egység keletkezik. Mivel a szótagszám az új szótári szó jel és rag nélküli szótagjainak száma, s az új szótári szónak a képző is része, így a képzőt beleszámoljuk a szótagok számába.

PÉLDÁK

Képzők:

- *ultrahangvizsgálat* (három szóösszetéti tag [*ultra* + *hang* + *vizsgálat*], hat szótag), *ultrahang-vizsgálati* (három szóösszetéti tag, hét szótag); az *ultrahangvizsgálat* főnévből az *-i* képző hozzáadásával hét szótagból álló melléknév (*ultrahangvizsgálati*) keletkezik, így érvényesíteni kell a szótagszámlálási szabályt
- *vizeletürítés* (két szóösszetéti tag [*vizelet* + *ürítés*], hat szótag), *vizeletürítési* (két szóösszetéti tag [*vizelet* + *ürítési*], hét szótag); az *-i* képző hétre növelte a szótagszámot, ám a szóösszetétel csak két tagból áll, így ezt is egybeírjuk

A képzőszerű utótagok, ahogy a nevükből is látszik (*utótag*), egyértelműen szóösszetéti elemek. Ezt az ún. mellérendelési próba is mutatja: *méh- vagy hüvelydaganat-szerű*. Ezt az összevonási műveletet valódi képzővel nem lehet elvégezni. Ebből következően a képzőszerű utótagok szóösszetéti tagnak számítanak, és ha összetett szóhoz járulnak, akkor az összetéti tagok számát növelik, vagyis három- vagy többtagú szó keletkezik, ahol már a szótagszám dönti el a kötőjel alkalmazását.

PÉLDÁK

Képzőszerű utótagok:

méhdaganatszerű (három szóösszetéti elem: *méh* + *daganat* + *szerű*, hat szótag), *hüvelydaganat-szerű* (három szóösszetéti elem: *hüvely* + *daganat* + *szerű*, és hét szótag), *méh- vagy hüvelydaganatszerű*

IRODALOM

Fábián Pál–Magasi Péter (szerk.) 1992. *Orvosi helyesírási szótár*. Akadémia Kiadó–Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár, Budapest.

AZ ALÁBBI SZÓJEGYZÉK VÁLOGATÁST TARTALMAZ AZOKBÓL AZ IDEGEN EREDETŰ, ÖNÁLLÓTLAN ELŐTAGOKBÓL, AMELYEK ÖNÁLLÓ HASZNÁLATÚ UTÓTAGOKKAL IS ÖSSZEKAPCSOLÓDNAK

ELŐTAGOK

acro-/akro-

agro-

akril-

aktuál-

amino-

anti-

audio-

auto-

balneo-

bio-

centi-

ciano-/cyano-

ciszto-/cysto-

cito-/cyto-

deci-

deka-

dinamo-/dynamo-

elektro-

endo-

epi-

etno-

euro-

ex-

exo-

extra-

PÉLDÁK

acropathologia/akropatológia

agrofóbia/agrophobia, agrobiológia

akrilsav, akrilnitril, akrilaldehid

aktuálpolitika

aminsav, aminoscsoport, aminoacil

antikoncepció, antitest, antitoxikus

audiometria, audioanalgesia

autoimmun, autohaemolysis

balneoterápia, balneogynaecologia/

balneoginekológia

biofizika, bioplazma

centiméter, centigramm, centiliter

cianogenetikus/cyanogeneticus

cisztoplasztika/cystoplastica

citotoxikus, citohormonok, citogenezis/

cytogenesis

deciliter, deciméter

dekagramm,

dinamométer, dinamogenezis/

dynamogenesis

elektrostimuláció, elektroterápia

endotrachealis, endonukleáris, endoparazita

epigenesis/epigenesis, epispinalis

etnobiológia, etnomedicina, etnogenezis

europlasztikus

exartikuláció/exarticulatio, exkréció/excretio

exoallergia, exoplasma/exoplazma

extrachromosoma/extrakromoszóma

ferro-

fibro-

fito-/phyto-

fizio-/physio-

foto-/photo-

galvano-

geo-

haemato-/hemato-

haemo-/hemo-

heli-

hetero-

hexa-

hidro/hydro-

hiper/hyper-

hipo/hypo-

histo-/hiszto-

homo-

immun-

immuno-

infra-

inter-

intra-

izo/iso-

kemo-/chemo-

kilo-

kontra/contra-

kozmo-

ferroprotein, ferrokinetika, ferro-oxalát

fibrobronchitis, fibroadenoma

fitoösztrógen, fitoparazita, fitoterápia

fizioneurózis, fizioterápia, physiopyrexia

fotokémia, fototerápia, fotoindukció

galvanoterápia, galvanopunktúra

geomedicina, geopatológia

haematocysta, hematodinamika,

hematomorfológia

haemodiagnosis/hemodiagnosis,

hemodinamika

heliobiológia, heliophobia/heliofóbia

heterociklikus, heterodisztrófia/heterodystrophia

hexavakcina, hexadactylia

hidroterápia/hydrotherapia, hydrokele,

hydrocolpos

hiperaggregáció/hyperaggregatio, hiperakut

hypopharynx, hipometabolizmus/

hypometabolismus, hipopotencia

hisztogenezis/histogenesis, histolysis

homolateralis, homoerotica/homoerotika

immunkezelés, immunvédekezés

immunogenetika, immunoreakció

infrarenalis, infraclavicularis, inframikroba

interdigitalis, intersexualis/interszexuális

intrapitonealis, intraoperatív, intranasalis

izokromoszóma, isocephalia

kemoterápia, kemoreceptor,

kemoimmunológia

kilokalória, kilomikron, kilopond, kilovolt

kontraindikáció, kontraszelekció,

kontralaterális/contralateralis

kozmiológia, kozmofiziológia

kromato-/chromato-	cromatopsia, chromatographia/kromatográfia	poli-/poly-	polialdehid, politrauma/polytrauma
kromo-/chromo-	kromoplazma, kromoterápia/chromoteraphia	poszt-/post-	posztoperatív, poszttraumás, postneuroticus
krono-/chrono-	kronobiológia, chronometria(kronometria)	pre/prae-	previtamin, prekursor, praeuraemia
leuko-	leukoagglutinatio, leukoterapia/leukoterápia	pro-	proampulla, proenzim, prohormon,
lokál-/local-	lokálanesztézia/localanaesthesia		proinzulin, provitamin
lympho-/limfo-	lymphoblastaemia, limfoplazma	proto-	protoplazma, protodiabetes/protodiabétesz
makro-/macro-	makrokinetika, makrokinetikus	pszeudo/pseudo-	pseudovaginitis, pseudocysta, pseudoglioma
mega-	megabaktérium, megaciklus, megabulbus	pszicho/psycho-	pszichoallergia/psychoallergia,
megalo-	megalománia, megalocephalia		pszichogenetika, pszichoszindróma
meno-	menopauza/menopausa, menotoxin	radio-	radiodiagnosztika, radiodermatitis
meta-	metafizika, metakromoszóma, metaszelatin	re-	relaparotomia, rekombináció/recombinatio
meteo-	meteorofiziológia, meteororezisztens	recto-	rectoplastica, rectosigma
mezo-/meso-	mezoklíma, mezoplazma/mesoplasma	redoxi-	redoxipotenciál, redoxrendszer
mikro/micro-	mikroanatómia, microinfarctus/ mikroinfarktusz, mikroszpóra	reo-/rheo-	reobázis, reodinamika, rheotaxis/reotaxis
	milliméter, milliekvivalens, milliröntgen	retro-	retroversio, retropozíció, retrovírus
milli-	minilaparotomia	rhino-	rhinocephalia, rhinoderma
mini-	minimáldózis	rhodo-	rhodotoxin, rhodostigma
minimál-	miokardográfia, mioprotein	schizo-	schizománia/szkizománia, schizotrichia
mio-/myo-	monociklusos, monofázis, monozigóta	sclero-/szklero-	szkleroprotein, scleroterapia
mono-	morfofenetika, morfogenezis	semi-/szemi-	szemiantigén, semiflexio, szemiszintézis
morfo-/morpho-	mukomembrán, mucoderma	sero-/szero-	szerebakterológia, seropapula, szeronegatív
muco-/muko-	multigravida, multienzim, multivibrátor	sidero-/szidero-	siderofibrosis, siderosilicosis
multi-	nanocephalia, nanomelia	somato-/szomato-	somatomotoricus/szomatomotorikus,
nano-	narkoanesztézia/narcoanaesthesia		somatoplasma/szomatoplasma
narko-/narco-	nátronsó, nátronvegyület, nátrónlúg	spermo-	spermokultúra, spermocentrum
nátron-	nekrohormon, nekroparazita,	spiro-	spirométer/spirometer, spirochaetosis
necro-/neko-	nekropneumonia, nekroszadizmus	spleno-	splenomalacia, splenotyphus
	nefroradiológia, nephrotoxin	spondyl-/spondylo-	spondylarthritis, spondylo-dynia
nefro-/nephro-	neoplasma/neoplazma, neothalamus	staphyl-/staphylo-	staphylhaematoma, staphylo-dermatitis
neo-	neurálféreg, naurálféreg	sterno-	sternopunctio, sternoclavicularis
neurál-	neurobiológia, neuroglobulin, neuropathia	stomato-/sztomato-	stomatoplasztika
neuro-	nitroglicerin, nitroprotein	sub-/szub-	subcortex, submucosa, szubklinikai
nitro-	nonrecens, non-disjunctio, nonresponder	super-/szuper-	superflexio, superinfectio/szuperinfectio
non-	normálérték, normálhatár, normálanatómia	supra-/szupra-	suprarenalopathia, szupravezetés
normál-	normospermia, normotípus	szexuál/sexual-	szexuálpatológia, szexuálpatopsziológia
normo-	nosofactor/nozofaktor, nosointoxicatio	szociál-	szociálhigiéné, szociálbiológia
nosozo-	nucleoplasma/nucleoplasma, nucleotoxin	szocio-	szocioterápia, szociodráma
nukleo-/nucleo-	nulldiéta, nullsejt	tachy-	tachycardia, tachysystole
null-	nullisomaticus, nulligravida, nullipara	tele-	teleangioma, telefázis, teleinjectio/teleinjekció
oculo-/okulo-	oculogutta, okulomotoros	tendo-	tendofixatio, tendoplastica
oftalmo-/ophthalmo-	oftalmoreakció/ophthalmoreactio	terato-	teratoblastoma, teratocarcinoma
oligo-	oligoepilepsia, oligonukleotid	termo-/thermo-	thermoparaesthesia, termoreguláció, termoelem
onko-/onco-	onkocitológia, onkoradiológus	tetra-	tetradactylia, tetraplegia
ophthalmo-/oftalmo-	ophthalmoherpis, ophthalmooedema	thanato-/tanato-	tanatofóbia, thanatophobia, thanatospermia
organo-	organolélek, organopszichózis, organotaxis	thoraco-	thoracoplastica, thoracopathia
orto-/ortho-	ortomorfia, orthoplastica, ortovegyület	thrombo-/trombo-	thrombophlebitis, trombokináz
osteo-/oszteo-	osteofibrosis, osteoplastica/oszteoplastika	topo-	toponeurosis/toponeurózis, toponarkózis
oxi-/oxy-	oxicsoport, oxikromatin, oxycephalia	toxiko-/toxico-	toxikománia/toxicomania, toxikoinfectio
ozmo-/osmo-	ozmoreceptor, ozmoterápia/osmotherapia	toxoz-	toxopeptid, toxoplasmosis, toxoplasma
öko-	ökoszisztéma, ökotípus	transz/trans-	transvaginalis, transzformáció, transversus
paleo-	paleopatológia, paleocortex, paleokinesis	tri-	trifokális, trigeminus, trichomasia
para-	paravitaminosis/paravitaminózis,	tropho-/trofo-	trophoblast, trofoblaszt
	parahepatitis, parainfluenza	ultra-	ultrahang, ultracentrifuga, ultrafiltratio
pan-/pán-	pánimmunitás, panbronchitis	uretero-	ureteroplastica, ureterocolostomia
pato-/patho-	patofizika, patoneurózis, pathoocclusio	uro-	uroarthritis, urobacterium
pedo-	pedobarométer, pedopszichiátria	utero-	uteromegalia, uteropenia
peri-	perilymphaticus/perilimfatikus, perioperatív	vagino-	vaginopathia, vaginoscopia/vaginoszkópia
pharmaco-/farmako-	farmakoallergén, farmakogenetika,	vaso-/vazo-	vasodilatatio, vasomotor/vazomotor
	pharmacometrum	vesico-	vesicofixatio, vesicokele
pharyngo-/faringo-	pharyngolaryngitis, pharyngomegalia	video-	videolaparoscopia, videoanalízis
piro-/pyro-	pirofoszfátok, piroterápia/pyrotherapia	xantho-/xanto-	xanthofibroma, xanthogranuloma
pneumo-	pneumatosis, pneumokirurgia	xeno-	xenoglossia, xenophobia/xenofóbia
		zoo-	zoofiziológia/zoophysiológia, zooparazita